

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Beleid voor cultuur en immigranten: rijksbeleid en uitvoeringspraktijk 1980-2004

Bos, E.

Publication date
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bos, E. (2011). *Beleid voor cultuur en immigranten: rijksbeleid en uitvoeringspraktijk 1980-2004*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SAMENVATTING

De vestiging van grote groepen niet-westerse immigranten in Nederland is de aanleiding geweest voor het ontwikkelen van een minderheden- en later een integratiebeleid. Dit overheidsbeleid voor gevestigde immigranten en hun nakomelingen kwam aan het eind van de jaren zeventig jaren op gang. De vakministeries dienden onder toezicht van het toenmalige coördinerend Ministerie van Binnenlandse Zaken een passend integratiebeleid te ontwikkelen. In de jaren negentig was ik als ambtenaar bij het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur medeverantwoordelijk voor dit beleid op het gebied van cultuur. Nadat ik in het begin van het nieuwe millennium het Ministerie had ingeruild voor de consultancy, bleef ik gefascineerd en verwonderd over het verloop van dit beleid. Hoe had het beleid voor cultuur en immigranten zich ontwikkeld tussen 1980 en 2004? Hoe was dit proces, dat een verandering teweeg moest brengen in het cultuurbeleid, verlopen? Waarin was dat beleid al dan niet geslaagd en wat was daar de oorzaak van? Ook was ik geïnteresseerd in de vraag langs welke wegen het beleid voor cultuur en immigranten was geïmplementeerd in het algemene cultuurbeleid en waarom juist was gekozen voor specifieke vormen van maatregelen om dat te bereiken.

Opzet en aanpak van het onderzoek

Om het onderwerp effectief te kunnen bestuderen heb ik gekozen voor de volgende aanpak. Het tweede hoofdstuk, een terreinverkenning, beschrijft de verschillende opvattingen over cultuur, die zich sinds de 19^e eeuw ontwikkeld hebben. Daarna volgt een beknopt overzicht van de geschiedenis van de overheidsinterventie in Nederland op het terrein van cultuur. Dit overzicht toont de grote rol van het particulier initiatief bij het financieren van kunst- en cultuuruitingen, waarbij steeds zowel het produceren van kunst als het streven naar volksverheffing door de deelname aan kunst aandacht krijgen. Langzamerhand destilleert zich hieruit de overheidsbemoediging met cultuur: van het verbieden van uitingen naar het meefinancieren van het tot stand komen en het bewaren ervan.

Het verloop van het beleid na 1945 laat zien hoe het inhoudelijke beleidsdebat zich beweegt tussen twee aandachtspunten: aan de ene kant het belang van het faciliteren van het tot stand komen van de ontwikkeling van autonome kunst en aan de andere kant de brede participatie aan gesubsidieerde en andere cultuuruitingen. De terreinverkenning sluit af met een veldschets van de inrichting van het cultuurbeleid, de belangrijkste instellingen en procedures. Daarin begrepen zijn de organisatie van het kwaliteitsoordeel en de organisatie van de subsidieprocedure.

Vervolgens ben ik in het derde hoofdstuk op zoek gegaan naar een effectieve benaderingswijze om de vragen naar de ontwikkeling van het beleid voor cultuur en immigranten, de vragen naar de plek die dat beleid heeft gekregen in het algemene cultuurbeleid, en de vragen naar de specifieke kenmerken van die inbedding te onderzoeken. Met behulp van bestaande benaderingen in de bestuurskunde heb ik in het derde hoofdstuk een aanpak ontwikkeld die een systematische behandeling van deze vragen mogelijk maakt. Deze benadering maakt het mogelijk om het feitelijke verloop van het beleid en de uitvoering ervan systematisch te beschrijven en te analyseren. Daarbij heb ik Fischer's benadering voor het evalueren van beleid als uitgangspunt genomen. Zijn benadering bestaat uit een systeem dat vier met elkaar verbonden niveaus van beleidsdebat en -evaluatie in kaart brengt. In de processen van beleidsvorming en -uitvoering spelen actoren, ofwel handelende personen, en de opvattingen die zij hebben een belangrijke rol.

Ieder van die actoren in een beleidsterrein heeft normatieve opvattingen over dat terrein. In combinatie met de eigen positie en ervaring in het veld bepalen die opvattingen de probleemdefinitie en de gewenste rol van de overheid van de betreffende actoren.

Sommige actoren hebben meer kracht in een beleidsveld dan andere, instituties zijn zeer krachtige actoren. In het cultuurveld kunnen een aantal gevestigde gesubsidieerde instellingen beschouwd worden als instituties. Om de koppeling van een abstracte visie van een actor aan een concretisering en (voorgenomen) handeling aan te duiden, gebruik ik in deze studie de term 'handelingstheorie'. Het totstandkomingsproces van het beleid en de uitvoering ervan beschouw ik als een interactie tussen de opvattingen van actoren. De beleidstekst zie ik als het resultaat van die interactie tijdens het totstandkomingsproces.

Het tweede deel van het derde hoofdstuk bestaat uit de uitgewerkte onderzoeksvragen:

- 1.a *Welke probleemformuleringen, doelen en (voorgenomen) maatregelen zijn gebruikt in de beleidsteksten voor cultuur en immigranten in de periode 1980-1999?*
- 1.b *Met welke maatregelen is het beleid uitgevoerd?*
- 2.a *Welke handelingstheorieën, wezensopvattingen, probleemstellingen, doelen en (voorgenomen) maatregelen spelen een rol in het beleidsdebat bij het tot stand komen van het beleid voor cultuur en immigranten in de periode 1999-2001?*
- 2.b *Welke positie hebben de belangrijkste actoren daarbij ingenomen?*
- 3.a *Welke maatregelen zijn genomen om de geformuleerde beleidsdoelen te realiseren en hoe zijn die uitgevoerd in de periode 2001-2004?*
- 3.b *Welke positie hebben de belangrijkste actoren daarbij ingenomen?*
4. *Op welke wijze heeft het integratiebeleid het beleid voor cultuur en immigranten beïnvloed?*

Als deze vragen beantwoord kunnen worden, kan ook de centrale vraag van dit proefschrift beantwoord worden:

- 5.a *Op welke manier is het beleid voor cultuur en migranten in de teksten van het algemene cultuurbeleid opgenomen? In hoeverre is er daarbij sprake van mainstreaming?*
- 5.b *Hoe verhouden de maatregelen ter uitvoering van het beleid voor cultuur en immigranten zich tot de bestaande uitvoeringsarrangementen van het algemene cultuurbeleid? Is er ten opzichte van die arrangementen sprake van aparte maatregelen, of van vormen van inpassing in bestaande uitvoeringsarrangementen? In hoeverre is er daarbij sprake van mainstreaming?*

Het derde deel van hoofdstuk 3 behandelt de concrete aanpak van het onderzoek. Als uitwerking van Fischer's benadering introduceer ik de denkwerelden die de basis vormen van het denken over beleid in de cultuursector. Ik gebruik de term denkwerelden om het geheel van opvattingen van actoren over cultuur en de rol van de overheid aan te duiden.

Naar mijn opvatting zijn de volgende denkwerelden te onderscheiden.

In de eerste en dominante visie, aangeduid met het symbool (K of KK) in het schema, staat de productie van kwaliteitskunst centraal. De wezensopvatting van die denkwereld is ontleend aan het gedachtegoed van de romantiek: goede kunst is absoluut, niet tijd- en context-

gebonden en de makers zijn genieën. Bovendien is hieraan veelal de opvatting gekoppeld dat die kunst zich tot een specifiek aantal genres van uitingen beperkt.

In de tweede benadering (P) is kunst belangrijk, maar staat de deelname en het effect daarvan op mensen centraal. Die deelname kan bestaan uit het bezoeken van kunstuitingen, maar ook door het actief beoefenen ervan. De oorsprong van deze opvatting ligt eveneens in de 19^e eeuw, in het streven naar volksverheffing en het beschavingsstreven. Binnen deze benadering zijn twee opvattingen over participatie te onderscheiden. In de wezensopvatting die ik als PK aanduid, staat het idee centraal dat de gewone mens zich tot een beter mens ontwikkelt wanneer hij of zij met ‘hoge’ of ‘gerespecteerde’ kunst en cultuur in aanraking komt. In het andere (PP-)perspectief staat het idee centraal dat mensen de gelegenheid moeten krijgen om zich breed te informeren over kunst en cultuur, inclusief de populaire- of massacultuur. Daardoor zijn zij beter in staat om gefundeerde keuzes te maken bij het actief beoefenen en/of receptief deelnemen aan kunst en cultuur

De derde visie (KC) stelt dat kunst niet absoluut, maar contextueel bepaald is. Kunst komt altijd onder specifieke omstandigheden in een specifieke situatie tot stand. Bij een oordeel over -de kwaliteit van- een uiting speelt die context een rol, en dit oordeel kan dus nooit ‘uni-verseel’ van karakter zijn.

De denkwerelden (KK, KC, PK, PP) bestaan uit wezensopvattingen, een prioriteit van waarden, een daarop gebaseerde probleemanalyse of reden tot overheidsinterventie, en een opvatting over de gewenste mate van overheidsinterventie.

De genoemde denkwerelden zie ik als de – ideaaltypische – basisopvattingen in het cultuurbeleid.

Het onderzoek naar het beleid en de uitvoering ervan bestaat uit een uitgebreide beschrijvende analyse van het tot stand komen en uitvoeren van de nota *Ruim Baan voor Culturele Diversiteit* van 1999 in hoofdstuk 5 en 6. Voorafgaand daaraan worden in hoofdstuk 4 de andere voor dit onderzoek relevante beleidsdocumenten verschenen in de periode 1980-2001 kort behandeld. Achtereenvolgens zijn dat het *Actieplan Cultuuruitingen van Migranten* van 1982, de *Beleidsnotitie Cultuuruitingen van Etnische Minderheden* 1987-1989, de *Brief over het Categoriele Beleid Kunstuitingen van Minderheden* 1990-1992. Ook de passage ‘Intercultureel’ uit *Pantser of Ruggengraat (POR)*, de cultuurnota van 1997-2001 wordt behandeld.

Bevindingen

Het zevende hoofdstuk bevat de belangrijkste bevindingen aan de hand van de vragen en de volgende observaties naar aanleiding van die bevindingen.

De steeds wisselende termen voor het beleid en de doelgroep ervan weerspiegelen de diverse manieren waarop vanuit uiteenlopende visies een beleidsprobleem benaderd kan worden. Ook is het een uiting van het ongemak bij het benoemen van een groep mensen als doelgroep van een specifiek beleid.

In de nota's tot 1997 komen veel redeneringen met een romantisch-universeel (KK) en contextueel (KC) karakter voor, meestal is onduidelijk welke visie domineert. Dat leidt tot ambivalentie over wat er onder ‘kwaliteit’ en onder ‘achterstand’ verstaan moet worden. Omdat dit onduidelijk is, ook niet helder wanneer het specifieke beleid geslaagd genoemd kan worden. Als je niet weet waar je heen wilt, is geen enkele koers juist of onjuist.

Bij herhaling benoemen de bewindslieden met een romantisch-universele redenering de cultuuruiting voor immigranten als ‘tussen amateur en professioneel in’ of als ‘semiprofessioneel’. Dit schept voor de bewindspersoon de ruimte om specifieke maatregelen te nemen, en de voorzieningen voor professionele kunsten hoeven zich niet met de cultuuruitingen van immigranten bezig te houden. Het betekent ook dat er voor deze cultuuruitingen in principe geen aanspraak kan worden gedaan op de voorzieningen voor professionele kunsten.

In de meeste beleidsstukken staan redeneringen die dit beleid willen zien als participatiebeleid, zoals dat al bestond in het cultuurbeleid. Dit is begrijpelijk omdat deze manier van denken over cultuurbeleid bij alle actoren al lange tijd geaccepteerd was. Voor een deel van het beleid voor cultuur en immigranten is dit een zinvolle manier van denken, voor de erkenning van het werk van immigrantenkunstenaars is deze benadering niet bevorderlijk en niet toereikend.

Het voordeel voor deze benadering bij de aanhangers van de romantisch-universele (KK) benadering was dat zij niet verder hoefden na te denken over de contextuele opvatting van kwaliteit. Met het benoemen van de cultuuruitingen van immigranten, met inbegrip van immigrantenkunstenaars als behorend bij het participatiebeleid was dit beleid voor de KK-aanhangers in een bekend en niet bedreigend kader geplaatst.

Een ander terugkerend patroon is dat de probleemformuleringen en doelen in de teksten vaker een KC (contextuele) redeneringen bevatten dan in de voorgenomen maatregelen terug te zien is. De omvang (beperkte middelen) en aard (specifiek) van de maatregelen is steeds zodanig, dat de aanhang van de romantisch-universele (KK) benadering ermee kan leven.

Als het gaat om maatregelen kunnen we vaststellen dat gedurende de gehele periode gebruik is gemaakt van specifieke maatregelen. De gevestigde instellingen spelen nauwelijks een rol in de uitvoering van het beleid voor cultuur en immigranten. Hoewel de staatssecretaris in 1999 poogt om de gevestigde instellingen een rol te laten spelen in het diversiteitsbeleid lukt dat ook hem niet.

Met die specifieke maatregelen zijn vooral projecten gefinancierd. Tevens zijn door de achtereenvolgende bewindspersonen specifieke instellingen in het leven geroepen: STIPT (1981-1986); MMF (1989-1991); Scarabes (1988-1997); Phenix Foundation (2001-2005); Netwerk CS (2001-2008) en Atana (2001-heden). Ook is er in het kader van *Ruim Baan* een Actieplan Cultuurbereik in het leven geroepen, dat samen met de lokale en regionale overheden moest zorgen voor het bevorderen van de cultuurparticipatie.

In 2001 is er een grote toename met 34 regulier gefinancierde instellingen met een ‘multiculturele signatuur’, zoals OCW dat in een beleidsbrief van 2002 noemt. Deze toename is niet het gevolg van de beleidsvoornemens, maar van de interventie van de Tweede Kamer om de besteding van financiële middelen aan het Actieprogramma Cultuurbereik te beperken en de beslissing van de Staatssecretaris die daarop volgde om reeds goedgekeurde aanvragen aan te merken als regulier te financieren instellingen. De genoemde specifieke instellingen is steeds een tamelijk kort leven beschoren geweest omdat zij teveel taken hadden, waaronder de opdracht om te zorgen voor een relatie met de reguliere cultuurinstellingen. Die opdracht was onmogelijk, omdat er bij de gevestigde instellingen geen sprake was van een verplichting om een rol te spelen in het specifieke beleid voor cultuur en immigranten.

Het langdurig bestaan van de projectsubsidies heeft een meervoudige werking gehad. Voor de regulier gesubsidieerde instellingen heeft het gewerkt als een legitimatie om zich niet met het onderwerp bezig te houden. Het effect daarvan is dat naast de reguliere instellingen in de loop der jaren een aantal tamelijk krachtige specifieke instellingen ontstaan zijn die in het totaal van het cultuurveld een beperkte, marginale rol hebben, maar toch al vele jaren aan het werk zijn. Voor hen heeft de bestaande situatie het voordeel dat ze zich in relatieve rust verder kunnen ontwikkelen. Het beleid heeft zo de cultuuruitingen van immigranten en immigrantenkunstenaars zowel geïsoleerd als kansen geboden.

De institutionele kracht van de gevestigde cultuurinstellingen, die meestal de romantisch-universele KK-visie hebben, is de gehele periode krachtig geweest. Deze instellingen hebben een institutioneel karakter gekregen door de jarenlange subsidiëring en het bijna automatische karakter van die subsidiëring. Bovendien hebben ze lange tijd een sleutelrol vervuld in het proces waarin de cultuurnota tot stand komt.

Voor 1999 laten de instellingen niet zo expliciet van zich horen als zij gedurende het proces van het tot stand komen van de cultuurnota *Cultuur als Confrontatie* hebben gedaan. Dat neemt niet weg dat ze steeds het verloop van het beleid voor cultuur en immigranten beïnvloed hebben, juist omdat ze als belangrijke peilers van het cultuurbeleid geen rol spelen in het beleid voor cultuur en immigranten. Doordat de bewindslieden de instellingen niet aanspreken op hun mogelijke rol en zij toch iets moeten doen, roepen de bewindslieden de genoemde specifieke instellingen in het leven, die moeten zorgen voor de relatie tussen de cultuuruitingen van immigranten en de gevestigde instellingen. Hoewel de wens tot opname van het specifieke beleid in het algemene beleid al in 1987 als beleidsdoel is geformuleerd zijn er in de praktijk steeds specifieke teksten gemaakt en specifieke maatregelen (voor)genomen.

In de algemene beleidsteksten voor het cultuurbeleid is tot 1999 in een enkel geval ruimte gemaakt voor contextuele (KC) redeneringen. Dat kan gezien worden als een bescheiden vorm van mainstreaming op het niveau van de beleidsteksten. In 1999 gebruikt staatssecretaris Van der Ploeg in zijn uitgangspuntennotitie voor het algemene cultuurbeleid contextuele (KC) redeneringen voor wezensopvattingen, probleemanalyse en doelen. In deze notitie is er dus sprake van mainstreaming. Echter, door interventies van het veld en de Tweede Kamer is er in de daarop volgende cultuurnota en de uitvoering ervan geen sprake meer van mainstreaming.

Het langdurig bestaan van specifieke uitvoeringsarrangementen, en het daarmee samenhangende verschijnsel dat de gevestigde instellingen niet of nauwelijks een rol hebben gespeeld in het beleid voor cultuur en immigranten betekenen dat er van de nagestreefde inbedding in de reguliere voorzieningen geen sprake is geweest. Wel is er in het totaal van de regulier gesubsidieerde instellingen een aantal instellingen met multiculturele signatuur bij gekomen, dit kan gezien worden als een (onbedoelde) vorm van mainstreaming.

Nadere beschouwing

Opvallend blijft dat de wens voor opname van het specifieke beleid in het algemene beleid nadrukkelijk en bij herhaling wordt uitgesproken, maar het handelen van de bewindslieden als het om de uitvoering gaat daar niet mee in overeenstemming is. De vraag waarom dat het geval is vraagt om een beschouwing van het krachtenspel tussen de actoren en van de factoren die bijdragen aan de hegemonie van het (romantisch-universele) KK-denken.

Koekje van eigen deeg

Staatssecretaris Van der Ploeg moest zijn voorgestelde uitvoeringsmaatregelen, die de instellingen een expliciete rol gaven in het diversiteitsbeleid, bijstellen. Deze gang van zaken wekt op het eerste gezicht verbazing: de staatssecretaris wil toch een lang-bestaande wens van de overheid realiseren.

De overheid heeft echter zelf jarenlang de grote instellingen (met een KK-visie) zonder veel vragen gesubsidieerd. Overheid en veld vinden dat de overheid zich niet met de artistieke inhoud mag bemoeien; in de loop der tijd is het ook de vraag geworden of het verzoek aan instellingen om bezoekersaantallen te vergroten of meer aan educatief werk te doen nu ook raakt aan de artistieke inhoud (met een beroep op de veel aangehaalde uitspraak van Thorbecke). De overheid heeft zich bij dit type van discussies meestal zeer terughoudend opgesteld. Hierdoor is in de loop van de tijd een praktijk ontstaan waarin de overheid doelstellingen van participatie en innovatie buiten de gevestigde instellingen is gaan realiseren.

De staatssecretaris kreeg in 2001 een koekje van eigen deeg; de jarenlange traditie van non-interventie en het regelen van participatiedoelen via speciale programma's en instellingen, bleken krachtiger te zijn dan de wens van de staatssecretaris om iets te veranderen. Het gaat hier om het resultaat van een samenspel tussen overheid en veld, waaraan de overheid in belangrijke mate heeft bijgedragen. Juist het institutionele karakter van de subsidiëring aan de grote instellingen en de traditie om doelstellingen van participatie en innovatie in speciale programma's en voorzieningen onder te brengen hebben ervoor gezorgd dat voor de cultuuruitingen van immigranten nauwelijks ruimte is gemaakt bij de gevestigde instellingen.

Botsende denkwerelden

Door de komst van de contextuele (KC) rederingen in het beleidsdebat zijn de bestaande verhoudingen tussen de romantisch-universele (KK) en de participatie (P) opvattingen gewijzigd. Deze verhouding kenmerkte zich door een wederzijdse acceptatie van de denkwerelden en de hoogte van de financiële bijdrage van de overheid. De opkomst van de cultuuruitingen van immigranten en van het contextuele (KC) denken betekende dat aanhangers van het romantisch-universele (KK) denken deze wezensvreemde naar inhoud concurrerende opvatting over kwaliteit buiten de deur moesten houden. Dat kon door de cultuuruitingen van immigranten een aparte plek toe te wijzen en er beperkte middelen voor beschikbaar te stellen. Op die manier zouden de romantisch-universele (KK) opvattingen over kwaliteit en de beschikbare middelen niet onder druk komen te staan.

Het leek voor de hand te liggen om de cultuuruitingen van immigranten te duiden in de termen van het bestaande evenwicht tussen de aanhangers van de romantisch-universele (KK) en participatie (P) opvattingen; concreet betekende dat een verwijzing naar het domein en de middelen voor participatie. Tegen deze benadering bestond bezwaar bij immigranten kunstenaars. Vervolgens is in het beleid gekozen voor aanduidingen als 'semiprofessioneel' en 'tussen amateurkunst en professionele kunsten in'. Daarmee kwam de weg naar specifieke voorzieningen vrij. De aanhang van het romantisch-universele (KK) denken en met name de grote instellingen waren tevreden, omdat ze met rust werden gelaten. Tegelijkertijd konden de immigrantenkunstenaars rustig werken, ze werden niet lastig gevallen met de romantisch-universele (KK) opvattingen over kwaliteit en konden zo hun werk vanuit hun respectievelijke contexten en combinaties van contexten verder ontwikkelen.

Als de staatssecretaris Van der Ploeg in 2001 met contextuele (KC) redeneringen en maatregelen het domein van de te subsidiëren cultuur uit wil breiden en de gevestigde instellingen bij het diversiteitsbeleid wil betrekken stelt hij daarmee de suprematie van de

romantisch-universele (KK) denkwereld en haar aanhang ter discussie. Dat wordt hem niet in dank afgenomen. De romantisch-universele (KK) denkwereld domineert, de vraag is waarom.

Hegemonie van het KK-denken

De hegemonie van het romantisch-universele (KK) denken wordt zichtbaar in het in hoofdstuk 5 beschreven verloop van het beleidsproces 2001-2004, vooral in de keuze voor de uitvoeringsmaatregelen. Eerder toont het zich al in de uitvoeringsmaatregelen van de eerdere beleidsstukken voor cultuur en immigranten. Ook blijkt de dominantie uit kenmerken van het beleid die niet of nauwelijks ter discussie hebben gestaan. Dan gaat het over het waarom van de subsidiering van de grote instellingen, voor wie ze het doen en hoe ze zich verhouden tot het aanbod in de vrije markt. De vraag wat al dan niet tot het te subsidiëren domein behoort, de wijze van subsidiëring en de besluitvormingsstructuur zijn evenmin een onderwerp van bezinning geweest.

Ook met de relatie van de overheidsinterventie in cultuur tot de vele uitingen die gevat worden onder de term 'populaire cultuur', heeft de overheid zich niet of nauwelijks beziggehouden.

De hegemonie van het romantisch-universele (KK) denken heeft als gevolg gehad dat de gesubsidieerde cultuur zich vooral is blijven richten op de uitingen die passen bij de romantisch-universele opvatting van de KK-denkwereld. Dat heeft ertoe geleid dat naast de behandelde arrangementen voor cultuuruitingen en immigranten de cultuuruitingen zich vooral en in grote variëteit ontwikkeld hebben buiten het cultuurbeleid, op marginale locaties en vaak zonder overheidssteun. Als de overheid erbij betrokken was richtte de interventie zich vooral op het bevorderen van sociale cohesie en persoonlijke ontwikkeling.

De hegemonie van de romantisch-universele (KK) denkwereld kent een aantal elkaar versterkende factoren: instituties, emotie en distinctie. De belangrijkste protagonisten van de romantisch-universele denkwereld zijn de grote instellingen, die het karakter hebben van instituties. Dit gevoegd bij het verschijnsel dat het horen bij een stroming of opvatting werkt als een *badge of membership*, hetgeen tegemoetkomt aan de fundamentele behoefte van mensen om ergens bij te horen. In dit geval van de KK-aanhangers gaat het om het horen bij de groep die zich herkent in het romantisch-universele denken over kunst en cultuur. Daarbij komt dat het sociale effect van het aanhangen van de KK-visie is, dat men bij een elite hoort. Het aanhangen van de visie kan dus ook ingegeven zijn door de wens om bij deze elite te horen. Deze elite beweegt zich door het hele politieke spectrum, zoals de casus van de behandeling van *Ruim Baan* laat zien.